

DAVLAT XARAJATLARINING INFLATSIYAGA TA‘SIRINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH

Esanov Erkin Abduraxmanovich

Toshkent Davlat Texnika Universiteti

Annotatsiya: Davlat xarajatlari umumiy iqtisodiyotda hal qiluvchi rol o'ynaydi, iqtisodiy o'sish, bandlik va inflatsiya kabi turli omillarga ta'sir qiladi. Davlat xarajatlarining inflatsiyaga ta'sirini tushunish siyosatchilar va iqtisodchilar uchun juda muhimdir. Ushbu maqolada biz ekonometrik modellashtirishning murakkab dunyosini ko'rib chiqamiz va davlat xarajatlarining inflatsion ta'sirini tahlil qilish va hisoblash uchun qanday foydalanish mumkinligini o'rganamiz.

Kalit so'zlar: *Ekonometrik model, spetsifikatsiyasi, pul massasi, foiz stavkalari, fiskal siyosat, Fillips egri chizig'i, inflatsiya kutilmalari, NAIRU.*

Kirish: Ekonometrik modellashtirish - bu iqtisodiy o'zgaruvchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilish va bashorat qilish uchun iqtisodiy nazariya va matematik usullarni birlashtirgan statistik yondashuv. Ma'lumotlar va statistik modellardan foydalangan holda, ekonometristlar turli iqtisodiy omillar o'rtasidagi munosabatlarni tushunishga va asosli bashorat yoki siyosat tavsiyalarini berishga harakat qiladilar.

Davlat xarajatlarining inflatsion ta'siri:

Davlat xarajatlari inflatsiyaga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. To'g'ridan-to'g'ri ta'sir hukumat tovar va xizmatlarni to'g'ridan-to'g'ri bozordan sotib olganida yuzaga keladi, bu esa talabni oshiradi va narxlarni oshirishga olib keladi. Boshqa tomondan, bilvosita ta'sirlar davlat xarajatlarining pul massasi, foiz stavkalari va shaxsiy iste'mol kabi boshqa iqtisodiy o'zgaruvchilarga ta'siridan kelib chiqadi.

Ekonometrik modelni loyihalash:

O'zgaruvchilarni aniqlash: Ekonometrik modellashtirishning birinchi bosqichi biz tahlil qilmoqchi bo'lgan o'zgaruvchilarni aniqlashdir. Bunday holda biz

davlat xarajatlarini mustaqil o'zgaruvchi sifatida, inflatsiyani esa qaram o'zgaruvchi sifatida ko'rib chiqamiz.

Malumotlarni to'plash: Ekonometrik modellashtirish uchun aniq va ishonchli ma'lumotlarni to'plash juda muhimdir. Bizga ma'lum vaqt oralig'ida davlat xarajatlari va inflatsiya darajasi bo'yicha tarixiy ma'lumotlar kerak. Ushbu ma'lumotlarni hukumat hisobotlaridan, markaziy banklardan yoki ishonchli iqtisodiy ma'lumotlar bazalaridan olish mumkin.

Model spetsifikatsiyasi: Tegishli model spetsifikatsiyasini tanlash juda muhimdir. Biz oddiy chiziqli regressiya modelini ko'rib chiqishimiz mumkin, bunda inflatsiya davlat xarajatlari bo'yicha regressiyalanadi, YaIM o'sishi, pul taklifi va foiz stavkalari kabi boshqa tegishli o'zgaruvchilarni nazorat qiladi.

Modelni baholash: Statistik dasturiy ta'minotdan foydalanib, biz to'plangan ma'lumotlar asosida ekonometrik model parametrlarini taxmin qilishimiz mumkin. Bu bizga davlat xarajatlari va inflatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni miqdoriy baholash va statistik ahamiyatga egaligini tekshirish imkonini beradi.

Natijalarni sharhlash: Model taxmin qilingandan so'ng, biz davlat xarajatlarining inflatsiyaga ta'sirining kattaligi va yo'nalishini tushunish uchun koeffitsientlarni sharhlashimiz mumkin. Ijobiy koeffitsientlar davlat xarajatlarining o'sishi inflatsiyaning oshishiga olib kelishini ko'rsatadi, salbiy koeffitsientlar esa aksincha.

Ekonometrik modellashtirishning qiyinchiliklari yo'q emas. Ikkita muhim jihat - chalkashlik va portlash. Murakkablik modelning real iqtisodiy tizimning murakkabligi va nozik tomonlarini qamrab olish qobiliyatini anglatadi. Boshqa tomondan, portlash modelning tahlil qilinayotgan o'zgaruvchilarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan keskin o'zgarishlar yoki zarbalarni hisobga olish qobiliyatini anglatadi.

Yuqori darajadagi chalkashlik va portlashlarni ta'minlash uchun ekonometrik modellar murakkablik va soddalik o'rtasida nozik muvozanatni saqlashi kerak. Juda

oddiy model muhim munosabatlarni e'tiborsiz qoldirishi mumkin, juda murakkab model esa haddan tashqari moslashish yoki izohlashning etishmasligidan aziyat chekishi mumkin.

Inflatsiyaning asosiy omillaridan biri bu pul massasining o'sishidir. Hukumat ko'proq mablag' sarflaganda, u iqtisodiyotga pul kiritadi, bu esa pul massasining kengayishiga olib keladi. Ushbu ortiqcha pul mablag'lar va xizmatlarga talabni oshirib, xarajatlarni rag'batlantiradi. Talab taklifdan oshib ketganligi sababli, narxlar tabiiy ravishda ko'tarilib, inflyatsiya bosimiga yordam beradi.

Fiskal siyosat va yalpi talab:

Davlat xarajatlari byudjet siyosatining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, iqtisodiyotdagi umumiy talabni tartibga solishga qaratilgan. Xarajatlarni ko'paytirish orqali hukumat iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va ishsizlikni yumshatishga intiladi. Biroq, bu kengaytiruvchi fiskal siyosat inflatsiyani kuchaytirishi mumkin bo'lgan yalpi talabning oshishiga olib kelishi mumkin.

Hukumat fiskal siyosat yordamida inflatsiya ta'sirini nazorat qilishi mumkin. Bu iqtisodiyotda mavjud bo'lgan pul miqdorini kamaytirish uchun soliqlarni oshirish va iqtisodiyotda aylanma pul miqdorini kamaytirish uchun davlat xarajatlarini qisqartirishni o'z ichiga oladi. Hukumat inflatsiyani nazorat qilish uchun pul-kredit siyosatidan ham foydalanishi mumkin, bu foiz stavkalarini o'zgartirish orqali pul massasini nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Bu qarz olishni rag'batlantirish yoki to'xtatish uchun ishlatilishi mumkin, bu esa o'z navbatida muomaladagi pul miqdoriga ta'sir qiladi. Nihoyat, hukumat inflatsiyani cheklash uchun narxlar yoki ish haqini nazorat qilish kabi bevosita nazorat vositalaridan foydalanishi mumkin.

Inflatsiyani boshqarish qiyin iqtisodiy muammo bo'lishi mumkin va u nazoratdan chiqib ketmasligi uchun hukumatlar tomonidan ehtiyotkorlik bilan nazorat qilishni talab qiladi. Hukumatlar inflatsiya ta'sirini nazorat qilishning asosiy usullaridan biri bu ularning xarajatlaridir. Hukumatlar o'z xarajatlarini oshirsa, bu tovarlar va xizmatlarga talabning oshishiga olib kelishi mumkin, bu esa o'z

navbatida narxlarning oshishiga va pirovardida inflatsiyaning oshishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun hukumatlar o'z xarajatlarini cheklash va narxlarning oshishiga olib kelmaydigan maqsadli yo'naltirilganligiga ishonch hosil qilishlari kerak.

Xarajatlarni cheklashdan tashqari, hukumatlar inflatsiyani nazorat qilish uchun fiskal siyosatdan ham foydalanishlari mumkin. Bu inflatsiya oqibatlarini bartaraf etishga yordam beradigan iqtisodiyotdagi pul massasini oshirish uchun soliqlarni kamaytirish va davlat qarzlarini ko'paytirishni o'z ichiga oladi. Hukumatlar inflatsiyani nazorat qilish uchun foiz stavkalarini o'zgartirish kabi pul-kredit siyosatidan ham foydalanishlari mumkin. Foiz stavkalarini pasaytirish orqali hukumatlar pul massasini ko'paytirishi mumkin, bu esa inflatsiya ta'sirini kamaytirishga yordam beradi.

Nihoyat, hukumatlar inflatsiyani nazorat qilish uchun to'g'ridan-to'g'ri narxlar nazoratidan ham foydalanishlari mumkin. Bu ba'zi tovarlar va xizmatlar uchun maksimal narxlarni belgilashni o'z ichiga oladi, bu esa narxlarning haddan tashqari oshib ketishining oldini olishga yordam beradi. Biroq, bu yondashuv ba'zan samarasiz bo'lishi mumkin va boshqa iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin, masalan, tovarlar va xizmatlar taqchilligi.

Fillips egri chizig'i va inflatsiya:

Fillips egri chizig'i nazariyasi ishsizlik va inflatsiya o'rtasidagi teskari munosabatni taklif qiladi. Hukumat ishsizlikni kamaytirish uchun xarajatlarni oshirsa, u beixtiyor inflatsiya darajasini oshirishi mumkin. Ishsizlik va inflyatsiya o'rtasidagi bu o'zaro kelishuv siyosatchilarning nozik muvozanatni saqlashi kerakligini ta'kidlaydi.

Fillips egri chizig'ining kontseptsiyasi iqtisodiyotdagi ishsizlikning o'zgarishi narx inflatsiyasiga oldindan aytib bo'ladigan ta'sir ko'rsatadi. Ishsizlik va inflatsiya o'rtasidagi teskari bog'liqlik Y o'qida inflyatsiya va X o'qi bo'yicha ishsizlik bilan pastga egilgan, botiq egri chiziq shaklida tasvirlangan. Inflatsiyaning oshishi

ishsizlikni kamaytiradi va aksincha. Shu bilan bir qatorda, ishsizlikni kamaytirishga e'tibor ham inflatsiyani oshiradi va aksincha.

1960-yillarda har qanday fiskal rag'batlantirish yalpi talabni oshiradi va quyidagi ta'sirlarni boshlaydi, degan ishonch bor edi. Ishchi kuchiga bo'lgan talab ortadi, ishsiz ishchilar jamg'armasi keyinchalik kamayadi va kompaniyalar raqobat qilish va kichikroq iqtidorlar zaxirasini jalb qilish uchun ish haqini oshiradilar. Ish haqining korporativ qiymati oshadi va kompaniyalar bu xarajatlarni narxlarning oshishi shaklida iste'molchilarga o'tkazadilar.

Ushbu e'tiqod tizimi ko'plab hukumatlarni "stop-go" strategiyasini qabul qilishga sabab bo'ldi, bunda inflatsiyaning maqsadli darajasi o'rnatildi va maqsadli stavkaga erishish uchun iqtisodiyotni kengaytirish yoki qisqartirish uchun fiskal va pul-kredit siyosatidan foydalanildi. Biroq, inflatsiya va ishsizlik o'rtasidagi barqaror almashinuv 1970-yillarda stagflyatsiyaning kuchayishi bilan buzilib, Fillips egri chizig'ining haqiqiyligini shubha ostiga qo'ydi. Stagflyatsiya iqtisodiyotda turg'un iqtisodiy o'sish, yuqori ishsizlik va yuqori narxlar inflatsiyasini boshdan kechirganda yuzaga keladi. Bu stsenariy, albatta, Fillips egri chizig'i ortidagi nazariyaga bevosita ziddir. Qo'shma Shtatlar 1970-yillarga qadar hech qachon stagflyatsiyani boshdan kechirmagan, o'shanda ishsizlikning o'sishi inflyatsiyaning pasayishi bilan mos kelmagan.

1973 yildan 1975 yilgacha AQSH iqtisodiyoti 6 chorak ketma-ket yalpi ichki mahsulotning pasayishini qayd etdi va shu bilan birga inflatsiyani uch baravar oshirdi. Stagflyatsiya fenomeni va Fillips egri chizig'ining buzilishi iqtisodchilarni ishsizlik va inflyatsiya o'rtasidagi munosabatlardagi kutishlarning rolini chuqurroq o'rganishga olib keldi. Ishchilar va iste'molchilar inflatsiya va ishsizlikning joriy sur'atlari asosida kelajakdagi inflyatsiya stavkalari haqidagi taxminlarini moslashtira oladiganligi sababli, inflatsiya va ishsizlik o'rtasidagi teskari munosabatlar faqat qisqa muddatda saqlanib qolishi mumkin.

Markaziy bank ishsizlikni pasaytirish uchun inflatsiyani oshirsa, bu qisqa muddatli Fillips egri chizig'i bo'ylab dastlabki siljishni keltirib chiqarishi mumkin,

ammo ishchilar va iste'molchilarning inflatsiya haqidagi kutishlari yangi muhitga moslashgani sababli, uzoq muddatda Fillips egri chizig'i. o'zi tashqariga siljishi mumkin. Bu, ayniqsa, ishsizlikning tabiiy darajasi yoki NAIRU (Ishsizlikning tezlashmagan inflatsiya darajasi) atrofida bo'lishi mumkin, bu asosan iqtisodiyotdagi ishqalanish va institutsional ishsizlikning normal darajasini ifodalaydi. Shunday qilib, uzoq muddatda, agar kutishlar inflatsiya sur'atlarining o'zgarishiga moslasha olsa, uzoq muddatli Phillips egri chizig'i NAIRUdagi vertikal chiziqqa o'xshaydi; pul-kredit siyosati inflatsiya darajasini shunchaki ko'taradi yoki pasaytiradi, bozor kutishlari o'z-o'zidan ishlab chiqilgan.

Stagflyatsiya davrida ishchilar va iste'molchilar pul-kredit organi ekspansion pul-kredit siyosatini boshlashni rejalashtirayotganini bilishlari bilan oq, inflatsiya sur'atlarining oshishini oqilona kutishlari mumkin. Bu qisqa muddatli Fillips egri chizig'ining kengayuvchi pul-kredit siyosati amalga oshirilishidan oldin ham tashqi tomonga siljishiga olib kelishi mumkin, shuning uchun ham qisqa muddatda siyosat ishsizlikni pasaytirishga unchalik ta'sir qilmaydi va amalda qisqa muddatli Fillips egri chizig'i NAIRUda ham vertikal chiziqqa aylanadi.

Inflatsiya kutilmalari: Davlat xarajatlarining to'g'ridan-to'g'ri ta'siridan tashqari, inflatsiya kutilmalari kelajakdagi inflatsiya sur'atlarini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Agar shaxslar davlat xarajatlarining ko'payishi tufayli yuqori inflatsiyani kutsalar, ular o'zlarining xatti-harakatlarini mos ravishda o'zgartirishlari mumkin. Ushbu tuzatish ko'pincha yuqori ish haqi talabini o'z ichiga oladi, bu esa ishlab chiqarish xarajatlari va umumiy inflatsiyani yanada oshirishi mumkin.

Inflatsiya ta'sirini yumshatish omillari:

Davlat xarajatlari inflatsiyaga hissa qo'shishi mumkin bo'lsa-da, uning ta'sirini yumshatishga bir qancha omillar yordam beradi. Markaziy banklar pul-kredit siyosati orqali inflatsiyani tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. Foiz stavkalarini tuzatish va boshqa chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali ular pul massasini nazorat qilish va narxlarni barqarorlashtirishni maqsad qiladi. Bundan tashqari, oqilona moliyaviy boshqaruv muhim ahamiyatga ega. Hukumatlar ortiqcha

taqchilik va qarzlarning to'planishiga yo'l qo'ymaslik uchun barqaror fiskal muvozanatni saqlashga intilishi kerak. Shunday qilib, ular o'ylamasdan xarajatlar bilan bog'liq inflatsiya bosimini minimallashtirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda: Ekonometrik modellashtirish davlat xarajatlarning inflatsion ta'sirini tahlil qilish uchun kuchli asos yaratadi. Tegishli modelni ishlab chiqish va baholash orqali iqtisodchilar davlat xarajatlari va inflatsiya o'rtasidagi bog'liqlik haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'lishlari mumkin. Biroq, ekonometrik modellashtirish bilan bog'liq qiyinchiliklar va cheklovlarni tan olish kerak, masalan, chalkashlik va portlash. Ushbu muammolarni hal qilish va modellarimizni takomillashtirish orqali biz iqtisodiyotning murakkab dinamikasi haqidagi tushunchamizni kuchaytirishimiz va yanada oqilona siyosiy qarorlar qabul qilishimiz mumkin.

Adabiyotlar

1. Xodiyev B.Yu., Bekmurodov A.Sh., G'afurov U.V. va boshqalar O'zbekiston iqtisodiyoti mustaqillik yillarida. T.: TDIU, 2007.
2. Bekmurodov A.Sh., G'afurov U.V. O'zbekistonda iqtisodiyotni liberallashtirish va modernizastiyalash: natijalar va ustuvor yo'nalishlar. O'quv qo'llanma. T.: TDIU, 2007.
3. Shodmonov Sh., G'afurov U. Iqtisodiyot nazariyasi. Ma'ruzalar matni. - T.: TDIU, 2009.
4. [Shodmonov Sh](#), Minovarova G va Xalilov M. "Iqtisodiyot nazariyasi" fani bo'yicha o'quv uslubiy majmuasi.
5. Shodmonov Sh va Minovarova G. "Iqtisodiyot nazariyasi" fani bo'yicha o'quv uslubiy ta'lim texnologiyasi. "Iqtisodiy ta'limdagi o'qitish texnologiyasi" seriyasidan. T.: TDIU, 2007.
6. Shodmonov Sh., Alimov R., Jo'raev T. Iqtisodiyot nazariyasi. - T.: Moliya. 2002.
7. Shodmonov Sh.Sh., G'afurov U.V. Iqtisodiyot nazariyasi (darslik). - T., «Media» [nashriyoti](#), 2013.
8. O'lmasov A., Vahobov A.V. Iqtisodiyot nazariyasi: Darslik. - T.: «Sharq»

nashriyot-matbaa akstiyadorlik [kompaniyasi Bosh tahririyati](#),2006.

9. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch.T.:Ma'naviyat,2008.

10. O'zbekiston Respublikasi Konstitustiyasi.T.:O'zbekiston,2007.